

İran Çalışmaları Dergisi
E-ISSN: 2651-4370
Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 173-202
Geliş Tarihi: 05.11.2022
Kabul Tarihi: 09.12.2022
DOI: 10.33201/iranian.1199897

Suudi Arabistan'ın İran'ı Dengeleme Politikasının Değişimi

Necmettin Acar*

Öz

Kurulduğu günden beri rejim güvenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlamak için dışarıdan hamilere dayanmayı geleneksel dış ve güvenlik politikası olarak benimseyen Suudi Arabistan, 2015 sonrası dönemde yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle yeni güvenlik arayışlarına girmiştir. Çünkü bu dönemde Orta Doğu bölgesinde oluşan güç ve güvenlik boşlukları ve İran liderliğinde yükselen Şiilik, Suudi vatandaşı Şiilere cesaret aşılamış ve Şiilerin rejim karşıtı siyasal aktivizmlerine önemli bir destek sağlamıştır. 2015 sonrası ABD'nin Suudi rejim güvenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik garantilerinin azalması, Suudi liderliğinde oluşturulan "Sünni Konsensüsü"nü Yemen ve Suriye krizlerinde etkisiz kalması, Rusya ve Çin'in İran'la derinleşen ilişkileri Riyad yönetimini dâhili dengeleme politikasına yönlendirmiştir. Bu süreçte Riyad yönetimi içeride ve dışarıda sürdürdüğü Şii karşıtı sertlik yanlısı mezhepsel politikayla içeride rejime muhalif olan Sünni İslamcı kanadın rejimle kenetlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu politika aynı zamanda Suudi-İsrail yakınlaşmasına Suudi kamuoyunda meşruiyet kazandırmak için de kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suudi-İran rekabeti, Mezhepsel politika, Körfez güvenlik mimarisi, Rejim güvenliği, Reverse omni-balancing.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, necmettinacar@artuklu.edu.tr, Mardin, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6130-5145

The Journal of Iranian Studies
E-ISSN: 2651-4370
Vol: 6, No: 2, pp. 173-202
Received: 05.11.2022
Accepted: 09.12.2022
DOI: 10.33201/iranian.1199897

The Evolution of Saudi Balancing Policy to Iran

Necmettin Acar*

Abstract

Saudi Arabia, which has traditionally adopted a foreign and security policy of relying on external patrons to ensure the regime's security and territorial integrity since its establishment, has sought new security options due to some developments in the post-2015 period. This is because the power and security gaps in the Middle East region and the rise of Shiism under the leadership of Iran during this period encouraged Saudi Shiites and provided significant support to their anti-regime political activism. After 2015, the diminishing US guarantees for the security and territorial integrity of the Saudi regime, the ineffectiveness of the Saudi-led "Sunni Consensus" in the Yemen and Syria crises, and Russia and China's deepening relations with Iran have led the Riyadh administration to a policy of internal balancing. In this process, the Riyadh administration has tried to ensure that the Sunni Islamist opposition to the regime is united with the regime through its hardline sectarian anti-Shiite policy at home and abroad. This policy was also used to legitimize the Saudi-Israeli rapprochement in Saudi public opinion.

Keywords: Saudi-Iranian rivalry, Sectarian policy, Gulf security architecture, Regime security, Reverse omni-balancing.

* Assist. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, necmettinacar@artuklu.edu.tr, Mardin, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6130-5145

1. Giriş

2003 yılındaki ABD işgalini takip eden süreçte Şiilerin ülkede iktidara gelmesiyle birlikte Irak, İran nüfuzu altına girmiştir. Buna ilaveten Arap Baharı sürecinde Suriye, Lübnan ve Yemen gibi Suudilerin mücavir coğrafyasında İran'ın nüfuzunun artması, Suudi vatandaşı Şiiler üzerinde de İran'ın ideolojik ve politik nüfuzunun genişlemesine yol açmıştır. İran'ın Suudi vatandaşı Şiiler üzerinde genişleyen ideolojik ve politik nüfuzu Suudi Arabistan'daki Şii muhalefet arasındaki radikal unsurları ön plana çıkararak 1990'lı yıllardan itibaren rejimle Şiiler arasında devam eden ve önemli başarılarla imza atılan uzlaşma sürecini sekteye uğratmış ve rejimin güvensizlik algısını derinleştirmiştir. Bu rekabette Suudi Arabistan aleyhine olan güç asimetrisi, İran'ı dengelemek isteyen Suudileri farklı arayışlara sevk etmiştir.

Ülke içerisinde ve bölge genelinde rejimin güvenliğine yönelik tehditleri dengelemek için dışarıdan hamiler bulmak Suudilerin geleneksel dış ve güvenlik politikası olmuştur (Ataman & Akdoğan, 2013, s. 153). Bu politikanın da bir gereği olarak Suudi rejim güvenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlama motivasyon ve kapasitesine sahip olan ABD ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler II. Dünya Savaşı sonrası dönemde derinlik kazanmıştır. Bu dönemde ABD, Suudi Arabistan'ın rejim güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün garantörü olmuştur. Riyad yönetimi karşı karşıya kaldığı tehditleri ABD'nin sağladığı fiili güvenlik garantileri sayesinde aşmayı başarmıştır.

Ancak 2000 sonrası dönemde ABD'nin başta Suudi Arabistan olmak üzere Orta Doğu bölgesi için sağlamayı taahhüt ettiği fiili güvenlik garantilerinin zayıflamasıyla bölge genelinde güç ve güvenlik boşlukları oluşmuştur. İran'ın oluşan bu güç ve güvenlik boşluklarından azami derecede yararlanarak bölgesel nüfuzunu genişletmesi Suudi rejim güvenliği açısından önemli riskler ortaya çıkarmıştır. Oluşan bu riskleri dengelemek için Suudiler bir taraftan "Arap NATO'su", "İslam Ordusu" ve "Yarımda Kalan Gücü" gibi "Sünni Konsensüsü"ne dayanan askeri oluşumlara liderlik ederken diğer taraftan Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerle yakın işbirliğine yönelmiştir. Suudilerin bu süreçte giriştiği söz konusu politikaların temel gayesi bölgede oluşan güç ve güvenlik boşluklarını İran'ın doldurmasının Suudi rejim güvenliği açısından yol açacağı tehditleri dengelemektir. Tehditlerin İran'la ilintili doğası gereğince Suudi dış ve güvenlik politikasının bu dönemdeki odağı İran'ı sınırlandırmak/çevrelemek olmuştur.

Ancak Suudilerin dengeleme (balancing), her yerde dengeleme (omni-balancing) kuramsal çerçevesiyle ifade edilen bu dengeleme faaliyetleri, 2015 sonrası dönemde, Suudileri himaye etme kapasitesi olan küresel aktörlerin değişen politikaları ve bölgesel ittifakların işlevsizliği sebebiyle oldukça yetersiz kalmıştır. P5+1 ülkeleriyle İran arasında imzalanan nükleer anlaşma ABD'nin Suudi Arabistan için taahhüt ettiği güvenlik garantilerinin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır (Acar, 2022, s. 170-75). Bu süreçte ABD, İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi mücavir coğrafyadaki nüfuzunu genişletmesine sessiz kalmıştır. Çin, İran'ı Şangay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olarak kabul etmiş ve İran'la silah ve savunma alanında geniş bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Rusya'nın ise başta Suriye sahası olmak üzere İran'la her alanda yakın işbirliği geliştirdiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca İran'ı dengelemek için girişilen "Sünni Konsensüsü" de Suriye ve Yemen gibi bölgesel krizlerde etkili olamamıştır. Dengeleme ve her yerde dengeleme politikasının yetersiz kaldığı bu dönemde Suudiler rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünü sağlamak için tersine her yerde dengeleme (reverse omni-balancing) kavramı ile ifade edilen yeni bir dengeleme politikasına yönelmiştir.

Bu çalışmanın temel iddiası; 2015 sonrası dönemde harici aktörler ve bölgede Suudi liderliğinde oluşturulan Sünni Konsensüsü marifetiyle İran'ı dengelemekte başarısız olan Suudilerin içeride İran karşıtlığını tırmandırarak dâhili dengeleme politikası takip ettikleridir. Bu süreçte içeride tırmandırılan İran karşıtlığıyla, Suudi Arabistan'da rejime yönelik en ciddi tehdidin kaynağı olan Sünni İslamcı muhalefetinin etkisizleştirip rejime sadakatinin güçlendirmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşacaktır. İlk olarak Suudilerin dengeleme politikalarına teorik bir çerçeve oluşturmak için dengeleme, her yerde dengeleme ve tersine her yerde dengeleme yaklaşımlarına değinilecektir. İkinci olarak Suudi rejim güvenliğine yönelik tehditlerin İran'la olan alakasına ve son dönemde küresel hamilere ve bölgesel ittifaklara yaslanarak İran'ı dengeleme politikasının yetersizliğine değinilecektir. Son olarak da Suudilerin tersine her yerde dengeleme politikasına ve bu politikanın oluşmasında İran düşmanlığının oynadığı role değinilecektir.

2. Suudi Arabistan'ın İran'ı Dengeleme Politikasına Teorik Yaklaşımlar

Realist teoriye göre devletlerin en önemli amacı anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmaktır. Beka mücadelesi veren devletlerin tehdit algıları konusunda farklı yaklaşımlar sergileyen realistler, devletin gücü mü yoksa tehdidi mi dengeleyeceği konusunda ayrıışmışlardır (Bock & Henneberg, 2013). Devletlerin ister gücü ister tehdidi dengeleyeceği varsayımı olsun her iki yaklaşım da devletin güvenliğine yönelik tehdidin dışarıdan kaynaklanacağı kabulüne dayanmaktadır.

Realist paradigma tarafından kabul edilen en yaygın önermelerden biri olan güç dengesi teorisi, devletin egemenliğinin ve bağımsızlığının sistemde güçlenen başka devletler tarafından tehdit edilebileceği varsayımına dayanır. Bu yaklaşıma göre sistemde aşırı derecede güçlenerek revizyonist eğilimler sergileyen bir devlet kendisiyle hemen hemen eşit bir güce sahip olan statükocu başka bir devlet tarafından dengelenir (Wagner, 1994, s. 601-603). Kenneth N. Waltz'a göre (2010, s. 126) çoğu devlet güç dengesi sayesinde daha güvenli hale gelmektedir. Hans J. Morgenthau ise (1985, s. 185) uluslararası sistemde güç dengesinin korumasını amaçlayan politikaları uluslararası siyasette temel istikrar faktörü kabul etmektedir. Rakip aktörlerin revizyonist politikalarını tek başına dengelemekte başarısız olan devletler başka devletlerle ittifak kurarak hem kendi güvenliğini hem de karşı tarafın güvenliğini sağlarlar. Hedley Bull da (2012, s. 102), güç dengesinin varlığının küresel ölçekte fetih yoluyla evrensel bir hegemonyanın kurulmasına engel olduğunu, bölgesel ölçekte devletlerin otonomisini koruduğunu ve uluslararası düzenin bağlı olduğu kurumların (diplomasi, savaş, uluslararası hukuk, büyük güç yönetimi) işleyebilmesi için gerekli koşulları sağladığını savunmuştur. Geleneksel güç dengesi yaklaşımının eleştiren Stephen Walt (1988, s. 311) ise devletlerin gücü değil tehdidi dengelediklerini savunur. Güç dengesi yerine tehdit dengesi yaklaşımını savunan Walt'a göre devletler sistemde aşırı güçlenen devletlere değil en tehditkâr devletlere karşı denge kurma eğilimindedirler. Walt'ın geliştirdiği bu modelde toplam kapasite, saldırgan kapasite, coğrafi yakınlık ve saldırgan niyetler devletlerin dengeleme politikası için en önemli hususlardır (Walt, 1990, s. 21-26).

Güç dengesi ve tehdit dengesi yaklaşımlarının dış tehdide odaklanmasını ve üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları tehditleri dikkate

almamasını eleştiren Steven R. David (1991), geliştirdiği her yerde dengeleme yaklaşımıyla üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları tehditler karşısında sergiledikleri refleksleri analiz etmiştir. David (1991, s. 238-241)'e göre üçüncü dünya devletleri gelişmiş ülkelerin aksine farklı güvenlik sorunları ile karşı karşıyadır. Çünkü çoğu üçüncü dünya devletinde rejime yönelik tehditler dışarıdan değil içeriden kaynaklanır. Caydırıcı askeri kabiliyetlerden ve geniş toplumsal meşruiyetten yoksun, servet ve gücü tek başına kontrol eden üçüncü dünya ülkelerinin liderleri, zenginlik ve nüfuz elde etmek isteyen içerideki muhalif yapıların sürekli bir meydan okumasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Üçüncü dünya ülkelerinde liderliğin güç kaybı yönetici elit açısından çoğu zaman dramatik sonuçlar doğurmuştur. Çoğu üçüncü dünya lideri içerideki muhalefet tarafından devrilmiş ve bunu hayatlarıyla ödemiştir.

David, devletin temel analiz birimi olduğu, uluslararası sistemin anarşik yapısı, güç ve çıkar kavramlarının merkezi önemi ve güç kullanımının her zaman bir seçenek olduğu gibi klasik realistlerin uluslararası siyasete dair temel yaklaşımlarını paylaşır. Ancak David'in geliştirdiği modelde karar vericilerin politika oluştururken sordukları sorular güç dengesi yaklaşımına göre oldukça farklılık gösterir. David'e göre karar vericiler güç dengesi yaklaşımında "bu politika devletin gücünü nasıl etkiler?" ve "devleti, diğer devletlerin oluşturduğu tehditlerden koruma olasılığı en yüksek olan dış güç hangisidir?" şeklinde sorular sorarlar. Buna karşın her yerde dengeleme yaklaşımında karar vericiler "karşılaştığım iç ve dış tehditlerden (ve her ikisinin kombinasyonlarından) beni en çok hangi dış güç koruyabilir" şeklinde sorular sorarlar. Sorular nasıl farklıysa cevaplar ve geliştirilen politikalar da öyle farklıdır. David'in geliştirdiği bu modelde asıl tehdit iç tehdittir ve karar vericiler içeriden kaynaklanan bu tehdidi dengelemek için daha az tehdit edici bir dış aktörle ittifak yapmayı seçerler (David, 1991, s. 236-238).

David'in geliştirdiği her yerde dengeleme yaklaşımında merkeze yerleştiği iç tehdidin niteliği üzerine çalışan Richard J. Harknett ve Jeffrey A. VanDenBerg (1997) üçüncü dünya ülkelerinde iç tehdidin dış tehditten tamamen yalıtılamayacağını öne sürmüşlerdir. Harknett ve VanDenBerg (1997, s. 123)'e göre; bir ülke vatandaşlarının mensubu olduğu ülkeden ziyade komşu bir devlete olan sadakat ve bağlılığı, rejimin toplumsal meşruiyet eksikliği ve ülkedeki güç ve zenginliğin liderliğin fiili kontrolü al-

tında olduğu durumlarda iç tehdit dış tehditle ilintilidir. Üçüncü dünyadaki çoğu devletlerin yapaylığı, yönetimin dar bir elit elinde toplanmasının yol açtığı meşruiyet eksikliği ve bu devletlerin birleşik bir ulus oluşturmada gösterdikleri başarısızlıklar etnik ve mezhepsel unsurlarda rakip devletlere yönelik bir bağlılık ve sadakat gelişmesine yol açmıştır. Harknett ve VanDenBerg (1997, s. 123-124) üçüncü dünya ülkelerinin birbiriyle ilişkili tehditleri yönetmek için başvurduğu dengeleme politikasını omni-alignment kavramıyla ifade etmişlerdir.

Özellikle rejim güvenliğinin öncelikli olduğu Orta Doğu ülkelerinde zayıf rejimlerin içeride karşı karşıya kaldıkları tehditlerin çoğu Harknett ve VanDenBerg'in de ifade ettiği gibi rakip aktörlerle ilintilidir. Orta Doğu bölgesinde iç tehditlerin rakip aktörlerle olan ilintisi temelde üç yapısal sorundan kaynaklanır. İlk olarak; bölgedeki devletlerin ulusal sınırları ile nüfusun etnik ve mezhepsel yapısı arasındaki uyumsuzluk rakip aktörlere bağlılık ve sadakat üretmektedir. Rakip aktörler bu memnuniyetsiz kitleler üzerinden birbirinin sınırlarına itiraz edebilir ve birbirinin iç işlerine müdahalede bulunabilir. İkinci olarak; bölgede uzun süre varlık gösteren Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm gibi ulus aşırı ideolojiler ve bu ideolojilerin liderliğini yapan aktörler bölgedeki memnuniyetsiz kitlelerdeki rejim karşıtı eğilimleri besleyebilmektedir. Son olarak; bölgede Arap kimliğine sahip olmayan ve köklü imparatorluklar kurmuş İran ve Türkiye gibi devletlerin temsil ettiği kimlik ile Arap toplumunun kimliği arasındaki köklü farklılıklar ve bu ülkelerin Arap Orta Doğu'suna nüfuz edebilme kabiliyeti memnuniyetsiz kitleleri rejimler karşısında cesaretlendirmektedir (Hinnebusch, 2014, s. 10-14).

Üçüncü dünya ülkeleri için ön plana çıkan dışarıdaki rakip aktörlerle de ilintili olan iç tehdidin dengelenmesinde başka bir güçle ittifak (her yerde dengeleme) bazı durumlarda yetersiz kalabilir. İçerideki tehdidi dengelemek için güçlü bir dış aktörle ittifak yapmanın olanaksızlığı durumunda içerideki muhalefeti etkisiz kılmanın etkili yolu muhalefetin rejimle kenetlenmesini sağlayacak bir politikaya yönelmektir. İşte bu politikayı Raymond Hinnebusch (2011, s. 225) tersine her yerde dengeleme kavramıyla ifade etmektedir. Tersine her yerde dengeleme rejime yönelik ana tehdidin içeriden kaynaklandığı ve rejimin içeriden kaynaklanan bu tehdidi dengelemek için içerideki kaynakları harekete geçirmek zorunda kaldığı durumlarda ülke içindeki muhalefeti etkisizleştirip sadakatlerini

temin edecek şekilde en tehditkâr dış güce meydan okuyan bir dış politika izlenmesidir (Hinnebusch & Quilliam, 2006, s. 525). İçerideki muhalif unsurların parçalı yapısı ve muhalefetin bir kısmının rejimin dışarıdaki ana düşmanı ile olan irtibatı bu politika için uygun zemini hazırlamaktadır. Rejim takip ettiği tersine her yerde dengeleme politikasıyla ülkenin ana ulusal düşmanı olarak tanımlanan tehditkâr aktöre karşı tırmandırdığı radikal retorik, içerideki muhalefet arasındaki uçurumu derinleştirir ve önemli bir muhalefet bloğunun yatışmasını ve mevcut rejimle kenetlenmesini sağlar (Hinnebusch, 2014, s. 33).

3. İran'ın Suudi Vatandaşı Şiiler Üzerinde Genişleyen Politik Nüfuzu ve Suudilerin Geleneksel Dengeleme Politikasının Yetersizliği

Suudi Arabistan'da ülke içerisindeki rejim karşıtı muhalefeti, yapısı itibariyle dışsal ve içsel olarak ikiye ayırmak mümkündür; İran ile ilintili Şii muhalefet (dışsal) ve Sünni İslamcı muhalefet (içsel). Ana omurgasını Selefi gurupların oluşturduğu fakat Müslüman Kardeşler gibi yapıların da etkili olduğu özü itibariyle içsel olan ve güçlü bir Şii karşıtı olan Sünni İslamcı muhalefet (Akdoğan & Kalaycı, 2014, s. 182; Matthiesen, 2015, s. 11) zaman zaman bölgesel meselelerde İran'ın sergilediği anti-empyralist duruştan ve Mahmut Ahmedinejad ve Hasan Nasrallah gibi karizmatik Şii figürlerden etkilenebilmektedir.¹ Bu etki sayesinde, zaten Suudi vatandaşları Şiiler üzerinde geniş bir nüfuzla sahip olan İran, aynı zamanda muhalif Sünni İslamcı yapılarla Suudi rejimi arasındaki uçurumu derinleştirebilecek imkanlara sahip olabilmektedir² (Yamani, 2008, s. 151). Dolayısıyla ister içsel olsun ister dışsal olsun Suudi rejimine yönelik muhalefetin İran'la yakından alakası bulunmaktadır.

¹ 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah Savaşı'ndan sonra bazı Arap ülkelerinde yapılan bir anketin sonucuna göre Nasrallah, bölgenin en önemli lideri unvanını alırken, Ahmedinejad bu listede üçüncü sırada yer almıştır (Kiernan, 2007).

² Suud hanedanı içerisinde pek çok kişi Müslüman Kardeşler hareketinin Suudi Arabistan ile İran arasında bir seçim yapmak zorunda kalması durumunda İran'ı seçeceği kanaatindedir. Suudi İçişleri Bakanı Muhammed bin Nayif'in Müslüman Kardeşler'i krallıktaki bütün kötülüklerin kaynağı olarak nitelemesi bu kanaatin önemli bir sonucudur (Lacroix, 2017, s. 51- 52).

Ülkede, birbirinden farklı gerekçelerle, rejime yönelik muhalefet ortak paydasında buluşmuş olsalar da Şii ve Sünni muhalefet arasında düşmanlığa varan ilişkiler, muhalefetin parçalı bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Muhalefetin bu parçalı yapısı, içerideki bölünmeleri kullanarak ve bazen de derinleştirerek kendi güvenliğini sağlamak isteyen Suudi rejimine alan açmaktadır³ (Matthiesen, 2014, s. 215). Çünkü Suudi rejimi, her iki muhalif yapının rejim karşıtı eğilimlerinin birleştiği dönemlerde ortaya çıkan tehdidi dengelemekte zorlanmaktadır. Örneğin 1979 yılında Cyheyman el-Utyebi liderliğinde bir gurup Sünni radikalın Kâbe'nin kontrolünü ele geçirmesiyle ve İran devriminden ilham alan Doğu Vilayeti'ndeki Şiiilerin rejim karşıtı bir isyan dalgası⁴ başlatmasıyla Şii ve Sünni muhalefetin rejim karşıtı eğilimleri birleşmiştir. Bu dönemde Şii-Sünni muhalefetle aynı anda mücadele etmek zorunda kalan ve oldukça zorlanan Suudi rejimi açısından en tercih edilen seçenek muhalif yapılar arasındaki uçurumu derinleştirmektir.

Suudi Arabistan'da en güçlü muhalefet bloğu ülkede rejimin işleyişinden memnun olmayan Sünni İslamcılarının başını çektiği yapıdır. Ana omurgasını Selefi yapıların oluşturduğu ve ılımlı İslamcılarının da içinde bulunduğu bu muhalefet bloğu genel olarak Suudi rejimine ve işleyişine muhalif olsa da Şii karşıtlığı bu yapının en belirgin özelliğidir (Teitelbaum, 2010, s. 72-73). Ülke tarihi boyunca rejime yönelik en ciddi meydan okumalar da bu muhalefet bloğundan kaynaklanmıştır. 1929 yılındaki "İhvan" askerlerinin başlattığı isyan ve 1979 yılında Cuheyman'ın Kâbe'yi işgali Sünni muhalefetin rejime yönelik meydan okumasının en önemli örnekleridir (Büyükkara, 2009, s. 32-39). Benzer şekilde 2007 yılında açığa çıkarılan ve içinde albaylar ve generaller gibi üst düzey askeri unsurların da olduğu darbe girişimi krallığın son dönemde maruz kaldığı en ciddi tehdit olmuştur (Yamani, 2008, s. 150).

1970'li yıllarda artan petrol gelirleriyle de ilintili olarak batılı hayat tarzının Suudi toplumunda yayılmasından rahatsız olan Sünni kesimin endişe-

³ Örneğin I. Körfez Savaşı'nda yüzbinlerce ABD askerinin Suudi Arabistan'a konuşlanması rejim karşıtı Sünni muhalefeti hareketlendirmiştir. 11 Eylül olayları sonrası rejimin Sünni muhalefetten algıladığı tehdidin artmasıyla birlikte Suudi rejimi 2003 yılında "Ulusla Diyalog" adı altında Şiiilerle yakınlaşarak Sünni muhalefeti dengelemeye çalışmıştır (Yamani, 2008, s. 147).

⁴ Rejim bu siyani sert bir biçimde bastırmış ve olaylar sonucu 21 kişi hayatını kaybetmiştir (Kostiner, 2013, s. 79).

leri, yapılan birtakım reformlar, radikal unsurların güç kullanılarak bastırılması, İran devrimi önderliğinde bölgede ve Suudi Arabistan'da Şiiiliğin yükselişinin Sünni kesimde yol açtığı endişe ve Suudi radikallerin kutsal savaş (Cihad) gerekçesiyle Afganistan'a ihraç edilmesiyle 1980'li yıllarda nispeten yatıştırılmıştır. Ancak I. Körfez Savaşı Sünni radikalizminin yeniden ülkede zemin bulmasını kolaylaştıran şartlar ortaya çıkarmıştır. Suudi yönetiminin Sünni bir ülkeye (Irak) karşı ABD ile işbirliğine gitmesi ve yüzbinlerce ABD askerinin Suudi topraklarına konuşlanması Sünni İslamcı muhalefet nezdinde rejimin ahlaki ve siyasi meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durumu eleştirmek için ateşli vaazlar veren muhalif figürler, kısa sürede, içlerinde rejime sadık unsurların da bulunduğu geniş toplumsal kesimlerden yoğun bir destek elde etmiştir (Lacroix, 2011, s. 2).

Suudi Arabistan'da 1990'lı yıllarda ortaya çıkan, rejimin işleyişinden ve Suudi-Batı ilişkilerinden rahatsız olan Sünni İslamcı muhalefet "Sahwa" (al-Sahwa al-Islamiyya/İslami Uyanış) olarak adlandırılmıştır. Sahwa hareketinin önde gelen isimleri Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinden etkilenmiş olsalar da hareket, Müslüman Kardeşler ideolojisini yerel Vahhabi gelenekle kaynaştığı bir ideolojik yapıya sahiptir. Bu yüzden Sahwa, İran'ın tüm bölgesel sorunların arkasında olduğu düşüncesinde ve İran'a düşmanlık konusunda Suudi rejimiyle birleşmektedir (Akdoğan & Kalaycı, 2014, s. 170-177; Matthiesen, 2015). Özellikle Suudi rejimi 2014 yılında Müslüman Kardeşler hareketini terörist örgütler kategorisine koyması ve 2014 yılından itibaren Katar ile tırmanan gerilim, rejimin ülkedeki Sünni İslamcı muhalefeti Müslüman Kardeşler ve Katar etkisinden uzaklaştırmak için sert tedbirler almasına yol açmıştır. Uygulanan sert yaptırımlar sonucu Sünni muhalefet içerisinde nispeten ılımlı olan Müslüman Kardeşler yanlısı guruplar zayıflamış ve Selefi guruplar ön plana çıkmıştır (Lacroix, 2017, s. 50-52).

Her ne kadar Şii karşıtlığı Sünni İslamcı hareketin en bariz vasıflarından olsa da İran'ın Batıya ve Batınının bölgedeki en yakın müttefiki İsrail'e meydan okuyan politikası Sahwa hareketinde zaman zaman İran'a ve Şiiilere karşı bir sempatiye yol açmaktadır. Örneğin 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşında Sahwa'nın önemli liderlerinden Selman el-Avde, İslam düşmanı Siyonist rejime zarar verdiği gerekçesiyle Hizbullah yanlısı açıklamalar yapmıştır. Benzer şekilde 2003 yılında Suudi Arabistan'da rejimle muhalif Şii yapılar arasında başlayan ulusal diyalog süreci de Sah-

wa hareketinden yoğun destek görmüştür (Teitelbaum, 2010, s. 81). 2003 yılı Ocak ayında Kral Abdullah'a sunulan ve Şiilere karşı yapılan dinsel ayrımcılığın sonlanması da dâhil bazı reform önerileri içeren 104 önde gelen ismin imzaladığı dilekçede önemli sayıda Sünni İslamcının da imzası bulunmaktadır (Jones, 2009, s. 47). Hatta bu dönemde Sahwa mensupları ile Şiiler arasında, rejimi anti-Vehhabi politik reforma zorlamak ve Şiilere karşı Vehhabi tavizsiz düşmanlığını ortadan kaldırmak için, bir ittifak dahi kurulmuştur (Lacroix, 2004, s. 346, 357; Sinani, 2022, s. 9). Bu dönemde Sünni İslamcıların Hasan Nasrallah, Mahmut Ahmedinejad gibi önemli karizmatik Şii liderlerden etkilendiği, bu enerjik liderlerin, mezhepten bağımsız olarak, Suudi sokağını harekete geçirme kabiliyetine sahip olduğu Riyad yönetimi tarafından da kabul edilmekteydi (Yamani, 2008, s. 147).

2010 sonrası dönemde Sünni İslamcı muhalefet ile rejim arasında iplerin yeniden gerildiği bir süreç başlamıştır. Bu süreçte Sünni İslamcılar ile rejim arasındaki gerilimin tırmanmasına yol açan iki husus bulunmaktadır; rejimin Arap Baharı sürecinde takip ettiği devrim karşıtı politika ve Muhammed bin Selman'ın "İlimli İslam" projesi. İlk olarak; Arap Baharı sürecinde özellikle Müslüman Kardeşlere yakın olan Sünni İslamcıların bölgede değişim ve dönüşümü destekleyen yaklaşımlarına karşın, rejimin takip ettiği devrim karşıtı politikalar bu gerilimin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bu süreçte, Sünni İslamcıların, 1990'lı yıllarda Irak'a karşı Suudi-ABD işbirliğine yönelik tepkilerinin bir benzeri 2010 sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. İkinci olarak; Muhammed bin Selman'ın devleti yeniden yapılandırmak için giriştiği ve "İlimli İslam" olarak isimlendirdiği politikalar resmi ulemanın Suudi politik sisteminde bu güne kadar sahip olduğu imtiyazlara yönelik önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Sünni İslamcılar İlimli İslam projesinin ulemanın politik sistemden dışlanacağı ve Suudi politik sisteminin 18. yüzyıldan beri temelini oluşturan Ulema-Hanedan işbirliğini sonlandıracağı bir süreci başlatacağını düşünmektedirler (Athanasoulia, 2020, s. 11). Genel olarak pür İslami bir sosyopolitik sistem talep eden Sünni İslamcı kanat, Şiilerden farklı olarak ülke içerisindeki asker-sivil elitlerden ve Suudi resmi uleması olan Vehhabi ulemadan⁵ önemli destek görmektedir. Sünni muhalefetin geniş toplumsal tabanı ve rejime

⁵ Örneğin 1979 yılında Kâbe baskını düzenleyen Ceheyman el-Uteybi ulema kökenli ve Suudi Ulusal Muhafızlarının önemli bir komutanıdır. Bu eylemi sırasında hem Ulusal Muhafızlardan hem de resmi ulemadan himaye görmüştür.

sadık unsurlardan da destek alabilme kabiliyeti (Beranek, 2009, s. 3; Matthiesen, 2015, s. 1-2) Suudi Arabistan açısından Sünni İslamcı muhalefeti en önemli rejim güvenliği sorunu yapmaktadır.

Ülkede rejime muhalif olan en önemli yapılardan ikincisi olan Suudi vatandaşları Şiiiler tarih boyunca Suudi rejimiyle gönülsüz bir birliktelik sergilemişler ve hiçbir zaman kendilerini devletin bir parçası olarak hissetmemişlerdir⁶ (Teitelbaum, 2010, s. 74). Büyük bir kısmı ülkenin en fakir bölgesi olan Doğu Vilayeti'nde yaşayan ve ülke nüfusunun yüzde 10-15'ini teşkil eden Şiiilerin rejimle yaşadığı gönülsüz birliktelik, Şiiiliği sapkın bir inanç ve din dışı bir ideoloji ilan eden ülkenin resmi ideolojisi Vehhabizmin Şii karşıtlığıyla yakından alakalıdır (Jones, 2009, s. 10). 1913 yılında Şiiilerin meskûn olduğu Doğu Vilayeti'ni ele geçiren Suudi kuvvetlerinin Şiiilerin Vehhabizmi benimsenmeye zorlanması Şiiileri dini pratiklerini yer altına taşımaya zorlamıştır (Matthiesen, 2014, s. 8). Ülkenin kurucu değeri ve resmi ideolojisi olan Vehhabizm tarafından "heretik" bir yapı olarak kabul edilen Şiiiler, ülke siyasetinden çalışma hayatına, basın yayından eğitim sektörüne kadar tam bir marjinalleşme ile karşı karşıya kalmışlardır.⁷ Bugün bu politikaların bir sonucu olarak Suudi Arabistan, İslam dünyasında "doktriner Şii karşıtlığının merkezi" haline gelmiştir (Clarkson, 2014, s. 2-5; Yamani, 2008, s. 147).

Maruz kaldıkları ayrımcılık sebebiyle Şiiiler, ülke tarihi boyunca Suudi Arabistan'ın bölgesel rakiplerinin liderliğini yaptığı ulus aşırı devrimci ideolojilere açık olmuşlar ve kolayca radikalleşebilmişlerdir (Jones, 2009, s. 5-12; Matthiesen, 2014, s.68-89). Şiiilerin hızlıca radikalleşebilmeleri ve potansiyel devrimci hareketlere katılmaları önemli ölçüde Suudi güvenlik güçlerinin Şiiilere yönelik sert müdahalesi ile alakalıdır. Ülkedeki durumlarını düzeltmeye çalışan Şiiiler arasında, 1940'lı yıllarda Irak ve Suriye

⁶ Suudi rejiminin Şiiilere karşı politikasını belirleyen üç temel unsur bulunmaktadır Vehhabi ulemanın Şii karşıtlığı, İran ile rekabet ve Şiiilerin zengin petrol rezervlerinin olduğu bölgelerdeki varlığı (Teitelbaum, 2010, s. 74).

⁷ Ülkede Şiiiler tarihsel olarak ister kamu isterse de özel sektörde iş bulmak ve profesyonel olarak ilerlemek istediklerinde önemli bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmışlar, ordu, polis gibi belli kariyer mesleklerinden tamamen dışlanmışlardır. Nispeten Şiiilerin katılımına açık olan eğitim sektöründe bile sınırlı bir katılıma müsaade edilmektedir. Örneğin nüfusun yarısının Şii olduğu el-Ahsa'da bir üniversitedeki tüm profesörlerin sadece yüzde 5'i Şii'dir (Clarkson, 2014, s. 5-6; Jones, 2009 s. 10; Matthiesen, 2014. s. 9-16).

merkezli seküler Arap milliyetçiliği, 1960'lı yıllarda Mısır merkezli Pan-Arabizm (Jones, 2009, s. 12) ve 1980'li yıllarda Ayetullah Humeyni'nin liderlik ettiği devrimci İslam ideolojisi gibi ulus aşırı ideolojiler oldukça popüler olmuştur (Matthiesen, 2014, s. 10, 67-68). Şiiilerin bu ulus aşırı devrimci ideolojilerin motivasyonu ile giriştiği her ayaklanma Suudi Ulusal Muhafızları tarafından sert bir biçimde bastırılmıştır (Teitelbaum, 2010, s. 75). Sayılan üç ulus aşırı ideoloji de Riyad yönetiminin, hem Orta Doğu bölgesinde hem de Suudi Arabistan içerisinde yayılmasını en önemli güvenlik tehdidi olarak kabul ettiği devrimci öğeler içermektedir (Adami & Pouresmaeili, 2013, s. 160). Özellikle 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi Suudi vatandaşı Şiiilerin İran'ın politik ve ideolojik nüfuzuna girmesiyle sonuçlanan bir süreci başlatmıştır.⁸

1990'lı yıllarda Suudi Arabistan'da ve Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkan bazı gelişmeler Suudi rejimi ile Suudi vatandaşı Şiiiler arasında bir yakınlaşmaya vesile olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Suudi Arabistan'a konuşlanan yüzbinlerce ABD askerinin Sünni kesimde tırmandırdığı rejim karşıtı eğilimler ve 1990'lı yıllarda başta Afganistan olmak üzere tüm dünyada tırmanan Sünni dinsel radikalizmi ve bu unsurların gerçekleştirdiği terör saldırıları, rejimi, içerideki Sünni muhalefeti dengelemek için Şiiilerle yakınlaşmaya zorlamıştır. 1993 yılında, neredeyse yirmi yıldır, yurt dışında sürgünde bulunan önemli Şii kanaat önderlerinin affedilmesi ve rejimle bu kesim arasında yürütülen müzakereler bu yakınlaşmanın en somut göstergesidir (Matthiesen, 2014, s. 164). ABD'nin Irak'ı, Suudilerin muhalefetine rağmen, işgal ederek Sünni bir yönetimi devirmesi sonrası Irak'ta güçlenen Şii varlığı, Kral Abdullah'ı, Suudi vatandaşı Şiiileri İran'dan uzaklaştırmak için, "Ulusal Diyalog" politikası⁹ geliştirmeye teşvik etmiştir (Matthiesen, 2014, s. 8; Yamani, 2008, s. 147).

Aslen başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez bölgesinde bir taraftan Humeyni çizgisini benimseyen ve İran etkisinde bulunan bir Şii muhalefet

⁸ İran devrimi ile cesaretlenen Suudi vatandaşı Şiiiler, yasak olmasına rağmen, ilk defa 1980 yılında aşure törenlerini halka açık alanlarda düzenlemişlerdir. Şiiilerin bu cürekârlığı İran etkisini kanıtlamaktadır (Kostiner, 2013, s. 79).

⁹ Ulusal Diyalog döneminin Veliht Prensi Abdullah'ın inisiyatifiyle 2003 yılında yönetimin Suudi vatandaşı Şiiiler ile ilişkilerini normalleştirmeye yönelik reform girişimine verilen addır. Bu süreçte çok sayıda Şii mahkûm affedilmiş, yurt dışında sürgünde bulunan Şii kanaat önderlerinin ülkeye dönüşlerine müsaade edilmiş ve Şiiilerin siyasi haklarını genişletmeye dönük adımlar atılmıştır (Matthiesen, 2014, s. 185-193).

bulunurken diğerk taraftan Velayet-i Fakih doktrine karşı olan Şiraziler bulunmaktadır (Matthiesen, 2014, s. 138). Suudi yönetimi Şiiler arasındaki bu çatlağı derinleştirmek için 1990'lı yıllardan itibaren Şiilerle yürüttüğü müzakerelerde Şirazileri muhatap alarak Şirazi ekolünü ülkedeki Şiilerin tek temsilcisi olarak kabul etmiş ve bu ekolü Suudi vatandaşı Şiiler arasındaki etkisini artıracak bir politika yürütmüştür (Matthiesen, 2014, s. 164). Bugün Bahreyn, Suudi Arabistan ve Kuveyt'te hatırı sayılır oranda varlık gösteren Şirazi ekolü Körfez'deki Şii siyasal hareketler üzerinde İran'ın ideolojik tekeline kırmakta ve Şii muhalefet arasında bir çatlak oluşturmaktadır. Şirazi ekolünü Velayet-i Fakih doktrinini benimseyen Şii muhalefetten ayıran en önemli husus Şirazilerin politik hedeflere ulaşmak için şiddet içeren bir mücadeleye yönelmemesidir (Loui, 2018, s. 10-11).

2000 sonrası dönemde yaşanan birtakım küresel ve bölgesel gelişmeler Suudi vatandaşı Şiilere cesaret aşılamış ve ülkedeki durumlarını düzeltmek için daha güçlü bir söylemi sahiplenmelerine yol açmıştır (Teitelbaum, 2010, s. 78). Suudi vatandaşı Şiileri rejim karşısında cesaretlendiren, 1990'lı yıllarda başlayan uzlaşma sürecini sekteye uğratan ve ülkedeki Şiiler arasında radikal kanadı güçlendiren iki temel husus bulunmaktadır; İran'ın gücünde ve bölgesel nüfuzunda ortaya çıkan görece artış ve Suudi rejiminin en büyük güvenlik garantörü ABD'nin sağladığı fiili güvenlik garantilerinde yaşanan belirgin azalma. Her iki gelişme de Suudi Arabistan'da İran'ın politik ve ideolojik nüfuzunda olan Şiileri ön plana çıkarmış ve rejimle ılımlı ilişkiler geliştirmek isteyen Şii muhalefetin elini zayıflatmıştır.

2003 yılındaki Saddam Hüseyin rejimin devrilmesi zaten İran lehine olan bölgesel güç denkleminde İran'ın rolünü iyice güçlendiren ve Suudi Arabistan'ın rolünü zayıflatan bir süreci başlatmıştır (Adami & Pouresmaeili, 2013, s. 174-175). Bu tarihten sonra Suudiler bölgesel siyasi sorunları neredeyse tamamen İran'ın ve bölgedeki Şiilerin yükselişiyle bağlantılı olarak okumuşlardır. Çünkü bölge genelinde İran'ın nüfuzunun artışı ve İran liderliğinde Şiilerin elde ettiği başarılar Suudi vatandaşı Şiilere cesaret aşılamıştır.¹⁰ Irak'ta Sünni bir rejimin devrilmesini, Şiilerin kutsal mekânı

¹⁰ Örneğin; 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve Şiilerin Irak politikasındaki yükselişi Suudi rejiminin muhatap aldığı ve rejime sadık olarak kabul edilen Şirazi ekolünde bile bir hareketlenmeye yol açmıştır. Bu ekolün lideri olan Hasan Saffar bu süreçte Şiilerin durumunun ve haklarının iyileştirmesi çağrısında bulunmuştur (Teitelbaum, 2010, s. 78).

Necef'in özgürleşmesini ve milyonlarca Iraklı Şii'nin Saddam zamanında yasaklanan Aşure törenlerini¹¹ özgürce yerine getirmesini bir zafer olarak kutlayan Suudi vatandaşı Şiiler, sıranın Suudi Arabistan'a geldiğini düşünmeye başlamıştır (Teitelbaum, 2010, s. 72-80).

Suudi vatandaşı Şiilere cesaret aşıl原因 başka bir gelişme 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşıdır. İsrail-Hizbullah savaşında İran destekli Hizbullah örgütünün İsrail karşısında elde ettiği görece başarılar Suudi Arabistan'da Şiilerle devlet arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş ve ülkenin Doğu Vilayeti'nde rejim karşıtı ve Hizbullah yanlısı çok sayıda kitlesel gösteri düzenlenmiştir (Teitelbaum, 2010, s. 80). Arap Baharı öncesi bölge genelinde Şiilerin İran liderliğinde yükselen profili 2008 yılı sonlarından itibaren Suudi Arabistan'daki Şiiler adasındaki hareketlenmenin yoğunlaşmasına yol açmıştır. 1 Aralık 2008'de düzenlenen İsrail karşıtı gösteriler ve Şubat 2009 tarihinde Medine'de Şii hacılar ile Suudi güvenlik kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalar, Doğu Vilayeti'nde 1980'deki İran İslam Devriminden sonraki en büyük kitlesel gösterilere yol açmıştır. Suudi güvenlik kuvvetleri gösterilerin tırmanmasını önlemek için bölgedeki Şii din adamlarına cemaatle namaz kılmaktan kaçınmaya dahi zorlamıştır. Bu süreçte İran liderliğinde Şiilerin bölge genelinde elde ettiği kazanımları bir destek noktası olarak gören Suudi vatandaşı Şiiler arasında radikal kanat güçlenmiştir (Matthiesen, 2014, s. 197). Bütün bunlara ilaveten gerek Arap Baharı sürecinde İran'ın Suriye ve Yemen'e yönelik müdahaleleriyle bu ülkelerdeki askeri varlığını güçlendirmesi gerekse de nükleer faaliyetleri Şiilerin zafer anlayışına önemli bir katkı yapmıştır (Adami & Pouresmaeili, 2013, s. 160).

Geçmişte bir azınlığın sesi olan sertlik yanlısı Ayetullah Nimr el-Nimr 2009 sonrası dönemde ön plana çıkmıştır.¹² Mart 2009'da internette geniş bir kitle tarafından da izlenen bir Cuma vaazı sırasında "Bizim hayşiyetimiz vatanın birliğinden daha değerlidir" şeklinde konuşan el-Nimr,

¹¹ Tıpkı 2003 yılından önce Irak'ta olduğu gibi Suudi Arabistan'da da Aşure törenlerini halka açık mekânlarda kutlamak yasaktır. Bu kuralın bir istisnası olarak Suudi rejimi Katif ve çevre köyler gibi Şiilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde 2004 yılından bu yana halka açık Aşure törenlerine izin verilmektedir (Matthiesen, 2014, s. 183).

¹² El-Nimr geçmişte de Suudi rejimine yönelik sert tavrıyla bilinen bir isimdir. Nitekim 1993 yılında Şiiler ile rejim arasındaki anlaşmayı reddetmiş ve ülke tarihinde ilk defa 2005 yılında düzenlenen yerel seçimleri boykot çağrısında bulunmuştur (Matthiesen, 2014, s. 197).

Şiilerin haklarının iyileştirilmesini, petrol gelirlerinden Şiilere bir pay verilmesini ve hatta Doğu Vilayeti'ndeki Şiilerin ayrılarak kendi devletlerini kurmak için savaşmaları gerektiğini savunmuştur (Jones, 2009, s. 5, 26; Matthiesen, 2014, s. 195-197). Sızdırılan bir ABD diplomatik belgesine göre el-Nimr, gelecekte rejimle Şiiler arasında yaşanacak olası bir çatışma durumunda kendisinin devletin değil halkın yanında olacağını ve Şiilerin dışarıdan (İran'dan) yardım isteme haklarının olduğunu da ifade etmiştir (Matthiesen, 2014, s. 205, 213). El-Nimr'in bu söylemi Şiilerin "İran'ın piyonu", "beşinci kolu" oldukları ve "kendi devletlerinden ziyade İran'a sadakat duydukları" şeklindeki Suudi Arabistan'daki ana anlatıyı beslemiştir.

2010 öncesi Şii muhalefetin ülke içerisinde ortaya çıkan hareketliliği Arap Baharı süreciyle birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde Suudi vatandaşı Şiiler Bahreyn'deki göstericiler ile dayanışma sergilemek için ve kendi statülerinin iyileştirilmesini talep etmek üzere yeniden sokaklara çıkmışlardır (Clarkson, 2014, s. 3). 2009 yılındaki bu olaylardan sonra saklanan el-Nimr 25 Şubat 2011 tarihinde yeniden sahneye çıkmış ve protestolara öncülük etmiştir.¹³ Suudi rejiminin, önde gelen din adamlarının halka açık yerlerde cemaatle namaz kılmasını yasaklayan genelgesine rağmen Cuma hutbesi okuyan el-Nimr bu hutbede Suudi rejiminin meşruiyetini sorgulamıştır (Matthiesen, 2012, s. 635). Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan sokak hareketleri sırasında hem Şiilerden hem de Suudi güvenlik güçlerinden ölenler olmuştur. Her ölümden sonra Şiilerin düzenlediği cenaze törenleri rejim karşıtı gösterilere dönüşmüştür (Matthiesen, 2014, s. 213). Özellikle Şii göstericilerin zaman zaman silah taşınması, bölgede Suudi güvenlik kuvvetleri ile Şii göstericiler arasında silahlı çatışmaların çıkması ve güvenlik personelinin bazılarının silahla vurularak öldürülmesi Suudi rejiminin endişelerini artırmıştır (Matthiesen, 2012, s. 645-647, 2015, s. 10-12).

İçeride toplumsal meşruiyet tabanı zayıf olan, caydırıcı bir askeri kabiliyetten mahrum olan ve bütünlük bir ulus inşa projesinde başarısız olan Suudi Arabistan, uzun yıllar ABD fiili güvenlik garantilerine yaslanarak

¹³ Bu dönemde Şii protestolarına öncülük eden el-Nimr'in bazı açıklamaları şöyledir; "Şiilerin bağlılığı ne bu ülkeye ne de şu ülkedir. Sadece Allah'adır." "Eğer Suudi rejimi Şiileri demir yumrukla vurmak istiyorsa İran'a saldırmalıdır" (Matthiesen, 2012, s. 647).

ayakta kalmayı başarmıştır. Rejim, ABD'nin desteği sayesinde hem dış tehditlerle hem de dış tehditlerle ilintili iç tehditlerle başa çıkmayı başarmıştır. Ancak ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan itibaren bölge güvenlik mimarisi için sağlamayı taahhüt ettiği fiili güvenlik garantilerinde 2010 sonrası dönemde belirgin bir azalma ortaya çıkmıştır. ABD'nin enerjide kendi kendine yeterli hale gelmesi ve yükselen Çin tehdidini dengelemek için Asya-Pasifik bölgesine yönelmesi azalan bu fiili güvenlik garantilerinin en önemli sebepleridir (Acar, 2022, s. 195). Özellikle 2015 sonrası dönemde gerçekleşen İran nükleer anlaşmasıyla ABD'nin bölge genelinde ve Suudi vatandaşı Şiiiler üzerinde İran'ın genişleyen nüfuzuna sessiz kalması Suudileri rejimini kendi güvenliğini sağlayabileceği yeni arayışlara itmiştir. Burada 2017-2021 yılları arasında ABD Başkanı olan Donald Trump döneminde ABD'nin İran nükleer anlaşmasından çekilmesi ve İran'a yönelik yeni yaptırımlar devreye sokması ABD-Suudi ilişkilerinde bir iyileşmeye yol açmıştır. Fakat 2021 yılında Joe Biden'in başkanlık seçimini kazanmasıyla ABD-Suudi ilişkileri yeniden gerilimli bir döneme girmiştir. Bu süreçte Riyad yönetimi iki önemli politika geliştirmiştir; "Sünni Konsensüsü" ve Rusya ve Çin gibi aktörlerle yakın işbirliği.

Arap Baharı sürecinde azalan ABD güvenlik garantileri ve rejimin kendine olan güveninde yaşanan bir artışın da sonucu olarak ülke tarihinde ilk defa bölgesel askeri oluşumlara liderlik edilmeye çalışılmıştır. "Arap NATO'su", "İslam Ordusu" ve "Yarımda Kalkan Gücü" gibi "Sünni Konsensüsü"ne¹⁴ dayanan askeri oluşumlar bu süreçte ortaya çıkmıştır

¹⁴ 2015 sonrası dönemde Suudi Arabistan yönetimi azalan ABD güvenlik garantileri ve İran'ın genişleyen politik nüfuzu karşısında yeni bir güvenlik arayışına girişmiştir. Bu süreçte Sünni ülkelerden oluşan ve Suudi Arabistan'ın liderlik ettiği üç askeri ittifak ortaya çıkmıştır. İlk olarak, Aralık 2012 tarihinde Manama'da düzenlenen Körfez İşbirliği Konseyi toplantısında ortak bir askeri komuta oluşturulmasına dair önemli düzenlemeler yapılmıştır. Kırk bin askeri personelden oluşan, merkezi Suudi Arabistan'ın Hafır el-Batın bölgesi olan Yarımda Kalkan Gücü'ne bir Suudi subayın komuta etmesi kararlaştırılmıştır. İkinci olarak, Arap Birliği'ne üye ülkelerin katıldığı ve "Arap NATO'su" olarak isimlendirilen askeri yapı, 2015 yılındaki Şarm el-Şeyh zirvesinde, Arap Birliği sekreterinin "Birleşik Arap Gücü" kurulması çağrısı üzerine üye ülkelerin ortak görüşüyle kurulmuştur. Kırk bin askeri personelden oluşacak ve bir Suudi subayın komuta edeceği kuvvetin merkez karargâhının Mısır'da olması kararlaştırılmıştır. Son olarak, terörle savaşmak için Muhammed bin Selman'ın girişimleriyle Suudi Arabistan liderliğinde 2015 yılında İslam Ordusu kurulmuştur. Merkez karargâhı Riyad olan ittifak, ittifaka katılan üye devletlerin katkıda bulunacağı yüz bin askerden oluşması öngörülmüş, ittifakın ilk somut eylemi 2016 yılında Suudi Arabistan'ın kuzey bölgesinde gerçekleştirdiği "Kuzeyin Gök Gürültüsü"

(Acar, 2018b, s. 160-161). Temel amacı İran'ı dengelemek ve İran karşısına Suudilerin liderlik ettiği Sünni bir blok çıkarmak olan bu yapılar başta Suriye ve Yemen krizleri olmak üzere kendisinden beklenen başarıyı sağlayamayarak etkisiz kalmışlardır. Ayrıca Körfez bölgesinde 2014 ve 2017 yıllarında Katar'la yaşanan derin ihtilaf İran karşısında Sünni blok oluşturma projesini iyice zayıflatmıştır.

ABD'nin bölge güvenlik mimarisindeki rolünü azaltma girişimi sonrası İran karşısında yalnız kalan Suudiler Rusya ve Çin gibi ABD'ye alternatif aktörlerle yakın işbirliğine yönelmişlerdir. Fakat aynı dönemde Rusya ve Çin'in İran ile geliştirdiği yakın işbirliği politikası Suudileri, İran'ı dengelemede bu aktörlere güvenme konusunda bir tereddüde sevk etmiştir. Rusya ve Çin'in her alanda İran ile derinleşen işbirliği İran'la olası bir çatışma durumunda veya içeride İran'ın kışkırttığı bir isyan durumunda Riyad'ın güvenliği konusunda bu aktörleri güvenilmez yapmaktadır (Acar, 2022a, s. 202-205; 2022b, s. 60-64).

4. Suudi Arabistan'ın Tersine Her Yerde Dengeleme Politikası

2000 sonrası dönemde Orta Doğu bölgesinde İran liderliğinde Şiiğin yükselişi Suudi vatandaşı Şiilere cesaret aşılayarak Şiiler içindeki radikal kanadı güçlendirmiştir. Şiiler arasında bu süreçte artan rejim karşıtı eğilimler ve güçlenen radikalizm, Riyad yönetiminde derin bir güvenlik sorununa yol açmıştır. 2015 sonrası dönemde, geçmişte rejimin yaslandığı, ABD güvenlik garantilerinin zayıflaması, Rusya ve Çin gibi aktörlerin İran'la ilişkilerinin derinlik kazanması ve Sünni konsensüsünün Suriye ve Yemen krizlerinde etkisiz kalması, içerideki Şii, dışarıdaki İran tehdidi karşısında Riyad yönetiminin geleneksel dengeleme politikası olan harici dengeleme (balancing/omni-balancing) politikasını önemli ölçüde işlevsiz kılmıştır.

Destek tabanı Şii karşıtı Vehhabi çoğunluk olan, meşruiyetini önemli ölçüde Şii karşıtlığından alan ve Suudi hanedanının Vahhabiliğe bağlılığının genellikle yönetimi altındaki Şiilere karşı davranışlarıyla ölçülülüğü (Teitelbaum, 2010, s. 74) Suudi Arabistan'da rejim, içerideki meşruiyeti ve ana

(North Thunder) isimli askeri tatbikat olmuştur. Suudilerin liderlik ettiği tüm bu askeri oluşumlar İran'ı dengelemek için oluşturulan bir Sünni Konsensüsü olarak tanımlanmaktadır (Acar 2018a, s. 70-76).

ulusal düşmanı olan İran karşısındaki dengeyi sağlamak için 2015 sonrası dönemde hem içeride hem de dışarıda Şii karşıtı sertlik yanlısı mezhepçi bir politikaya yönelmiştir. Riyad yönetimi içeride Şii karşıtlığını, dışarıda ise İran karşıtlığını tırmandırarak rejime karşı en ciddi tehdidin kaynağı olan içerideki Sünni İslamcı muhalefetin rejime sadakatini temin etmeye çalışmıştır. Suudi rejimi bu politikayla aynı zamanda, İran'ı bölgede sınırlama kapasitesine sahip yegâne aktör olan, İsrail ile yakınlaşmasına yönelik iç kamuoyundaki tepkileri de azaltmaya çalışmıştır.

Geleneksel olarak Suudi rejimi kriz zamanlarında “Şii tehdidini”, Sünni çoğunluğun rejime sadakatini temin etmek için kullanmıştır (Matthiesen, 2014, s. 1). Sünni çoğunluğun 2010'lu yıllardan itibaren rejimle önemli sorunlar yaşamaya başlaması, içerideki toplumsal meşruiyetini genişletmek isteyen Riyad yönetiminin, 2015 sonrası dönemde, İran'la ilişkileri tırmandıracak Şii karşıtı sertlik yanlısı bir politikayı fırsat olarak görmesine yol açmıştır (Jones, 2016). Yemen'e yönelik askeri müdahalesi, Şii göstericilere karşı uyguladığı şiddet ve 2016 yılından itibaren görülmemiş ölçüde artan kitlesel idamlar, rejimin Sünni çoğunluğun rejimle kenetlenmesini sağlamak için geliştirdiği en önemli politikalarıdır.

İlk olarak 2010 yılında ki Arap Baharı sürecinde Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Vilayetinde ortaya çıkan sokak gösterilerine Suudi güvenlik kuvvetlerinin müdahalesiyle hem güvenlik kuvvetleri hem de göstericiler arasında hayatını kaybedenler olmuştur (Matthiesen, 2014, s. 213). Hayatını kaybeden her göstericinin cenaze töreninin rejim karşıtı kitlesel gösterilere dönüşmesiyle bölgede bir şiddet sarmalı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Ayetullah Nimr el-Nimr sertlik yanlısı Şiilerin lideri olarak ön plana çıkmıştır. 2009 yılında yaptığı bir konuşma sebebiyle hakkında tutuklama kararı olan ve bu süreçte saklanan el-Nimr'in (Jones, 2009, s. 5) 2011 yılından itibaren sokak gösterilerinde ön plana çıkması ve bir sokak gösterisi sırasında tutuklanması bilinirliğini artırmıştır. Özellikle el-Nimr'in tutuklanması sırasında bacağından vurulması ve kanlı resimlerinin internette yayılması, el-Nimr'i rejim karşıtı Şii radikalizminin sembolü haline getirmiştir. Bazı göstericilerin hayatını kaybetmesini ve el-Nimr'in tutuklanmasını protesto edenlerin eylemlerinde polis araçlarına karşı molotof kokteylleri atılması, sokaklarda lastik yakılması ve gösteriler sırasında bazı güvenlik güçlerinin silahla vurularak hayatını kaybetmesi de bölgedeki şiddet sarmalını beslemiştir. Güvenlik güçlerinin eylemlerde rol alanları yakalamak

için sık sık Şii köy ve kasabalarına düzenlediği baskınlarla gerilimin dozunu yükseltmiştir (Matthiesen, 2012, s. 656).

2013 yılı Mart ayında savcının el-Nimr hakkında idam cezası talep etmesi ve bu talebin 2014 yılında mahkeme tarafından onaylanması Şiiilerin rejimle olan ilişkilerinde yeni bir gerginliğe yol açmıştır (Matthiesen, 2014, s. 213). Bu süreçte İran'ın, Riyad yönetimine yönelik el-Nimr'in idam edilmesinin ciddi sonuçları olacağına dair uyarısı, Suudi rejimi ile Suudi vatandaşı Şiiiler arasındaki gerilimi İran-Suudi gerilimine dönüştürmüştür. Nitekim 2016 yılı başlarında el-Nimr'le birlikte çoğu Şii 47 ismin idam edilmesiyle bölgede gerilim yeniden tırmanmıştır. Hem Suudi Doğu Vilayetinde ortaya çıkan yoğun gösteriler hem de Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliği ve Meşhed konsolosluğuna yönelik saldırılar sonrası, rejimle Suudi vatandaşı Şiiiler ve İran'la Suudi Arabistan arasındaki gerilimi had safhaya ulaştırmıştır. Neticede rejim Doğu Vilayetindeki güvenlik önlemlerini sıkılaştırmış ve İran-Suudi diplomatik ilişkileri kopmuştur (Jones, 2016; Modebadze, 2018, s. 67).

Suudi rejimi, el-Nimr gibi Şii siyasal aktivizminin sembolik bir isminin de aralarında olduğu bu kitlesel idamlarla, hem Suudi vatandaşı Şiiilerle hem de İran'la ciddi bir gerilimi hedeflemiştir. Şii karşıtlığı ve İran düşmanlığı ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğu için Suudi yöneticiler bir günah keçisine ihtiyaç duydukları zaman geçmişte olduğu gibi bugün de İran'a ve kendi vatandaşı Şiiilere yönelmişlerdi (Jones, 2016). 2016 yılında gerçekleştirilen bu toplu idam, 1979 yılındaki Kâbe baskını sonrasında gerçekleştirilen 63 kişinin idamından sonraki en büyük kitlesel idamdır.

Şiiilere yönelik kitlesel idamlar sonraki yıllarda da yoğunlaşarak devam etmiştir. Örneğin 2011 yılındaki sokak gösterilerine katıldıkları gerekçesiyle haklarında terör soruşturması açılmış olan 37 Suudi vatandaşı Şii 2019 yılında idam edilmiştir. Kafası kesilerek idam edilen bazı Şiiilerin bedenlerini bir uyarı olsun diye halka açık yerde sergilenmesi ve idam edilenlerin bazılarının çocuk yaşta olması BM ve bazı insan hakları örgütleri tarafından yoğun kınamalara da sebep olmuştur. Krallıkta 2016 yılında başlayan idam fırtınası 2019 yılında 37, 2020 yılında 27, 2021 yılında ise 67 kişinin idam edilmesiyle devam etmiştir (Dadouch 2022). 2022 yılı Mart ayında bir günde çoğu Şii 81 kişinin idam edilmesiyle ülkedeki idam cezası infazı yeni bir rekor kırmış, ülke tarihinde bir günde gerçekleşen en fazla infaz olarak tarihe geçmiştir (Turaç, 2022, s. 39).

2010 sonrası dönemde ülkede artan Şii siyasal aktivizmi ve Şiilerin radikalleşmesi “Suudi McCarthyizmi” için de bir gerekçe olarak kullanılmıştır. “Avamiyya Olayları” olarak adlandırılan çatışmalar Suudi Meclis-i Şura’sında ve başta Mescid-i Nebevi olma üzere tüm camilerde okunan hutbelerde sert bir şekilde kınanmıştır. Camilerde okunan hutbelerde göstericilerin İran’dan etkilendiklerinin savunulması (Matthiesen, 2012, s. 656) ulemanın da rejimin benimsediği Şii karşıtı politikayı desteklediğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca rejim tırmandırdığı Şii karşıtlığı üzerinden başta ulema olmak üzere Sünni çoğunlukla olan bağlarını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir.

İkinci olarak; 2014 yılında Husiler’in Yemen’in en önemli kentlerinden biri olan Sana’yı ele geçirmesiyle Riyad’da ciddi bir güvenlik endişesi ortaya çıkmıştır. Suudi yönetimi zaten uzun yıllardır “Şii Hilali tehdidi”¹⁵ ile karşı karşıya bulunmaktaydı (Adami & Pouresmaeili, 2013, s. 160; Oktav, 2011, s. 30-32). İran yanlısı gurupların Irak, Suriye ve Lübnan’dan sonra Suudi Arabistan ile yaklaşık 1500 km sınır olan Yemen’de güçleniyor olması, Riyad’ın güvenlik endişesini iyice yükseltmiştir (Matthiesen, 2015, s.1; Podeh, 2018, s. 578). 2015 yılında Kral Abdullah’ın yerine Suudi Kralı olan Selman’ın oğlu Muhammed’i Savunma Bakanı olarak atamasıyla birlikte Suudi liderliğinde bir askeri koalisyon oluşturularak Yemen’e yönelik askeri operasyon başlatılmıştır.

Rejimin Yemen’e yönelik Mart 2015 tarihinde başlattığı askeri operasyon, sadece sınır güvenliği veya Güney Arabistan’da Suudi nüfuzunu tahkim etmeye yönelik bir politika olmaktan ziyade Yemen’de ortaya çıkan istikrarsızlığı mezhepsel temelde okumasıyla yakından alakalıdır. Suudi rejimi Yemen krizini “Şii tehdidi” bağlamında çerçevelemiş ve bu operasyonla hem içerideki rejim karşıtı Şiiilere hem de İran’a yönelik önemli bir mesaj vermiştir (Jones, 2016). Bu operasyon aynı zamanda, 2010 sonrası dönemde rejimle aralarında önemli anlaşmazlıklar ortaya çıkan, Sünni muhalefete yönelik de önemli mesajlar içermektedir.

2014 yılında Husilerin Yemen’in başkenti Sana’ayı ele geçirmesi ve içerde yükselen Şii radikalizmi Sünni muhalefet ile rejim arasındaki buzları

¹⁵ Bu kavramı ilk defa Ürdün Kralı II. Abdullah 2004 yılında kullanmıştır. Abdullah bu kavramla, Lübnan’dan başlayıp Suriye, Irak ve İran’dan geçerek Bahreyn’e uzanan Şii varlığını ve uyanışını bölgesel güç dengesini alt üst edecek bir tehdit olarak tanımlamıştır (Baker & Wright, 2004).

eritmeye yetmiş ve Yemen'e yönelik operasyon Sünni İslamcı cephenin her yelpazesinden güçlü bir destek görmüştür. Rejimin bu süreçte hem içeride hem de dışarıda tırmandırıldığı Şii karşıtı mezhepçi sertlik yanlısı politika başta Selman el-Avde, Muhammed el-Arifi, Aid el-Karni, Avad al-Karni gibi Sünni İslamcı kanadın önemli isimlerinin büyük desteğini kazanmıştır. Söz konusu isimler halka açık yerlerde ve sosyal medya hesaplarında Suudi yönetiminin Şii karşıtı mezhepçi sertlik yanlısı politikasından övgüyle bahsetmişlerdir. Sünni İslamcı kanadın bu önemli isimleri açıklamalarda Yemen operasyonunu Rafizilere, Safevilere ve Zerdüştlerle karşı yapılan kutsal bir savaş olarak nitelendirmişlerdir. Selman el-Avde, Al-Jazeera Arabic TV'ye verdiği mülakatta, "İran'ın Arap topraklarını ele geçirdiği ve cezalandırılması gerektiği"ne dair rejimin argümanlarını tekrarlamıştır (Matthiesen, 2015, s.7-9).

İçeriden Yemen'e yönelik savaşı eleştiren tek bir sesin dahi olmaması ve sadece yurtdışındaki muhaliflerin Yemen savaşına yönelik eleştirileri, rejimin Sünni muhalefeti yanına çekme konusunda önemli ölçüde başarılı olduğunu göstermektedir. Hâlbuki 1990'lı yıllardan itibaren Sünni İslamcı kanat rejime yönelik muhalefetine Şiilerle yakınlaşmış ve İran'ın İsrail ve Batı karşıtı patikasına sempati dahi beslemiştir. Suudi yönetiminin hem içeride hem de dışarıda tırmandırıldığı sertlik yanlısı mezhepçi politika Şii muhalefet cephesini içeride yalnızlaştırmış, Sünni İslamcı muhalefetin rejime bağlılığını temin ederek rejimin toplumsal meşruiyet tabanını genişletmiştir.

Suudi rejimi, 2015 sonrası dönemde, Sünni İslamcı kanadı, dışarıda İran ve içeride Şii tehdidiyle korkuya sevk etmekte başarılı olmuştur. Özellikle 2019 yılında İran destekli Şii guruplar tarafından gerçekleştirilen ve ülke tarihinin en büyük saldırısı olarak nitelendirilen Suudi ARAMCO tesislerine yönelik saldırılara, içeriden Suudi vatandaşı Şii muhaliflerin de destek olduğuna dair bilgiler (Keynoush, 2020, s. 95-96) bu endişeyi haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Genel olarak Suudi rejimi, Sünni İslamcılar, Şiilerin İran tarafından himaye gördüğü ve İran desteğiyle güçlenen Şiilerin bir gün ayrılarak ülkeyi petrol gelirlerinden mahrum bırakacakları şeklindeki korkularla ikna etmekte başarılı olmuştur (Matthiesen, 2014, s. 9).

Şiilerin yükselişi ve artan Şii radikalizminin Suudi Arabistan'daki Sünni İslamcı kanatta yol açtığı endişeyi en güzel anlatan örnek İsrail-Hizbullah savaşıdır. Bu savaş sırasında Sünni İslamcılar, Suudi rejiminin Hizbullah

karşıtı sert açıklamalarına rağmen¹⁶, tıpkı bölgedeki Şiiler gibi Hizbullah'a, Siyonist İsrail'e verdiği zarar sebebiyle, sempati duyup açıktan desteklemekten çekinmemiştir. Ancak sonraki yıllarda Şiilerin Irak'ta artan gücü Sünni İslamcılardaki mezhepçi endişeyi güçlendirmiştir. Bu süreçte Sünni İslamcı kanattan, Hizbullah'a destek açıklaması yapan, önemli isimler Şiilerin artan gücünden duydukları endişeyi gizlememişler ve bölgede Şiiliğin güçlenmesinin engellenmesi için açık çağrılar yapmışlardır (Teitelbaum, 2010, s. 82).

Suudi rejiminin içeride ve dışarıda tırmandırdığı sertlik yanlısı mezhepçi yaklaşım ve “Şii tehdidi” anlatısı sadece ülkedeki rejimin güvenliği için en ciddi tehdit olan Sünni İslamcıların rejime sadakatini temin etmek için kullanılmamıştır. Bu politika aynı zamanda uzun yıllardır perde gerisinden ilerleyen Suudi-İsrail yakınlaşmasına yönelik kamuoyunda yükselen olası tepkileri etkisizleştirmek ve mümkünse ikili ilişkilerdeki normalleşmeyi Suudi kamuoyu nezdinde meşrulaştırmak için de kullanılmıştır. 2015 sonrası dönemde gerçekleşen İran nükleer anlaşması, Suudi iç siyasetinde yükselen Şii radikalizmi ve İran destekli Şiilerin tüm bölge genelinde artan etkinliği İsrail ve Suudi Arabistan'ın, İran karşısında aynı cephede konumlanmalarına yol açmıştı. “İran'ın genişleyen bölgesel nüfuzunun daraltılması ve artan ulusal güç kapasitesinin azaltılması iki ülkenin en temel dış politika önceliği haline” gelmiştir (Akdoğan, 2021, s. 480). Uzun yıllar perde gerisinde yürüyen Suudi-İsrail ikili ilişkileri İran'ın iddialı politikalarının her iki tarafta yol açtığı güvenlik kaygısının etkisiyle kademeli olarak alenileşmeye başlamıştır (Koç, 2019, s. 250-53; Podeh, 2018, 564).

Rejimin içeride Sünni çoğunluğu “stratejik bir anlatıyla”¹⁷ “İran ve Şii tehdidi” ile korkutması Arap Baharı sürecinde Suudi-İsrail normalleşmesine yönelik içeriden yükselecek tepkileri etkisizleştirmiş ve Suudi toplumunun rızasını elde etmiştir. “Düşmanımın düşmanı dostumdur” yaklaşımı gereği Suudi Arabistan'daki Sünni çoğunluk İran ve Şii tehdidinin dengelenebilmesi için İsrail'le yakınlaşma politikasının gerekliliğine ikna edilmiştir. 2020 yılı ortalarında Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in İsrail'le imzaladıkları İbrahim Anlaşmaları'nda Suudi yönetiminin İsrail'le girdiği bu

¹⁶ Bu dönemde Suudi uleması Hizbullah'ın operasyonunun dinen illegal olduğunu ve Hudeybiye anlaşması doğrultusunda Yahudilerle bir anlaşma yapmanın gerekli olduğunu savunmuşlardır (Podeh, 2018, s. 575).

¹⁷ Stratejik anlatıyı Akdoğan (2021, s. 486) “dış politikada... siyasal elitlerin belirli bir gelişme karşısında ulusal ve uluslararası toplumun tutum ve davranışlarını etkilemek, yönlendirmek ve şekillendirmek amacıyla” inşa ettiği söylem şeklinde tanımlamaktadır.

yakınlaşmanın önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim anlaşma sonrası Suudi medyası İbrahim Anlaşmaları'nı “tarihi adım”, “çözüm umudu” ve “adil/kalıcı/kapsamlı bir çözüm” şeklindeki üç ana tema ile ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde Suudi yaklaşımı genel olarak Arap ülkelerinin İsrail ile yakınlaşmalarının Filistin davasına ihanet olmadığı bu politikayla İsrail işgalinin/ ilhakının önüne geçilmeye çalışıldığı yönündedir (Akdoğan vd., 2021, s. 95). Özellikle Suudi nüfuzunun oldukça güçlü olduğu Bahreyn'in anlaşmaya imza atması, normalleşme girişimine Suudi desteğinin en güçlü kanıtlarından biridir. Suudi-İsrail yakınlaşmasının bir sonucu olarak da 1948'den günümüze kadar Filistin sorununda daima Filistin tezlerini destekleyen Suudi yönetimi ilk defa Filistinlilerin arkasından durmaktan vaz geçmiştir (Çavuşoğlu, 2022, s. 28-31).

5. Sonuç

Arap Baharı sürecinde Orta Doğu bölgesinde yaşananlar Suudi Arabistan'ın güvenlik endişelerinde önemli bir artışa sebep olmuştur. Bu süreçte İran'ın Orta Doğu bölgesinde genişleyen politik ve ideolojik nüfuzuna ilaveten İran liderliğinde bölge genelinde Şiiilerin profilinin yükselmesi Suudi vatandaşları Şiiilere özgüven kazandırmıştır. Bu süreçte İran'ın batı ve İsrail karşıtı politikaları sebebiyle Suudi vatandaşları Sünnilerde de İran'a karşı bir sempati ortaya çıkarmıştır İran liderliğinde yükselen Şiiiliğin ülke iç siyasetinde ortaya çıkardığı en önemli gelişme 1990'lı yıllardan itibaren Suudi rejimi ile Şii vatandaşları arasındaki “Ulusal Diyalog” sürecinin sekteye uğramasıdır. Bu süreçte Suudi vatandaşları Şiiilerde artan politik aktivizm ve radikalleşme eğilimleri, Şiiiler arasında rejimle diyalogdan yana olan ılımlı kanadın zayıflamasına ve İran nüfuzundaki sertlik yanlısı kanadın güçlenmesine yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler İran'ı dengelemek isteyen rejimin güvenlik arayışlarını yoğunlaştırmasına yol açmıştır.

Geleneksel Suudi dış ve güvenlik politikası içeride ve dışarıda karşı karşıya kaldığı tehditler karşısında rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünü sağlamak için dışarıdan hamiler bulmaya dayanmaktadır. Ancak 2015 sonrası gerçekleşen İran-Batı yakınlaşması, Suudi rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünün garantörü olan ABD'nin sağlamayı taahhüt ettiği güvenlik garantilerinin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Her ne kadar Trump döneminde ABD-Suudi ilişkilerinde bir iyileşme ortaya çıkmış olsa da Trump'un başkanlık seçimlerini kaybetmesiyle ikili ilişkilerdeki gerilimli süreç geri dönmüştür. Bu süreçte ortaya çıkan ve büyük ölçü-

de İran'dan kaynaklanan güvenlik tehditlerini dengelemek için girişilen “Sünni Konsensüsü”, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerle yakınlaşma politikasının Suudi güvenliği için anlamlı bir katkı yapmaktan uzak olması, rejimi alternatif güvenlik arayışlarına yöneltmiştir.

Caydırıcı askeri bir kabiliyetten yoksun, içerideki toplumsal meşruiyet tabanını zayıf, karşı karşıya kaldığı tehditleri dengelemek için dışarıdan hamleler bulma politikası önemli ölçüde başarısız olmuş ve liderlik ettiği bölgesel güvenlik örgütleriyle güvenlik üretemeyen Suudi rejimi, Şii'lere yönelik sertlik yanlısı mezhepçi bir politikayı fırsat olarak görmüştür. İçeride ve dışarıda Şii karşıtı sertlik yanlısı mezhepçi bir politikayla tersine her yerde dengeleme yapan Suudi rejimi, rejime yönelik en büyük muhalefet bloğu olan Sünni İslamcı kanadın rejimle kenetlenmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu politikanın bir gereği olarak Suudi vatandaşı Şii'lere yönelik baskı artırılmış, Yemen krizi “Şii tehdidi” olarak çerçevelenmiş, kitlesel idamlar infaz edilmiş ve her platformda Şii'lere yönelik propaganda faaliyetlerine girişilmiştir. 2015 sonrası dönemde Sünni muhalefetin rejimin giriştiği sertlik yanlısı Şii karşıtı politikayı benimsemiş olması, Suudi rejiminin, Sünni muhalefetin rejime olan bağlılığının artırmakta, içerideki toplumsal meşruiyet tabanını genişletmekte ve Suudi vatandaşı Sünnileri İran etkisinden uzaklaştırmakta önemli ölçüde başarılı olduğunu göstermiştir. İçeride toplumsal meşruiyet tabanının genişlemesiyle özgüveni artan Suudi rejimi İsrail'le yakınlaşma politikasını da Sünni çoğunluk nezdinde kabulendirmeyi önemli ölçüde başarmıştır.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Acar, N. (2018a) Mubāderāt inşāi şebekāt eminiyye iklimiyye bi kıyādeti es-Suudiyye fi eş-Şark ul-Evsat. *Rouya Türkiyyah*, 8(2), 61-81. <https://dergipark.org.tr/en/pub/rouyaturkiyyah/issue/61446/917647>
- Acar, N. (2018b). Arap Baharı sürecinde Ortadoğu’da güvenlik ve dış politika: Suudi Arabistan örneği. *Birey ve Toplum*, 8(16), 139-171. <https://doi.org/10.20493/birtop.477316>
- Acar, N. (2022a). İran-Suudi Arabistan rekabeti karşısında Çin dış politikası. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.26513/tocd.994303>. <https://doi.org/10.26513/tocd.994303>
- Acar, N. (2022b). Körfez güvenlik mimarisinde Çin faktörü. İçinde Ö. Z Oktav & N. Acar (Ed.) Basra Körfezi Güvenliğinin Yeni Dinamikleri. (s. 47-80). Orion Kitapevi.
- Adami, A., & Pouresmaeili, N. (2013). Saudi Arabia and Iran: The Islamic awakening case. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 3(4), 153-178. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/irfa/v3i4/f_0028362_23071.pdf
- Akdoğan, İ. (2021). İran’a yönelik Suudi Arabistan-İsrail stratejik anlatı ittifakı. *İran Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 479-503. <https://doi.org/10.33201/iranian.960702>
- Akdoğan, İ., & Kalaycı, R. (2014). Suudi Arabistan’da ihtiyacı hareketler olarak Sahve ve Vehhabilik. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 155-184. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tocd/issue/17161/179408>
- Akdoğan, İ., Uğuş M., & Yılmaz, M. M. (2021). Gerçekliğin yeniden inşası: Arap-İsrail normalleşmesinin Orta Doğu basınında çerçevelenmesi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 75-118. <https://doi.org/10.26513/tocd.839533>
- Ataman, M., & Akdoğan, İ. (2013). Suudi Arabistan 2013. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/suudi_arabistan_2013.pdf
- Athanasoulia, S. (2020). From ‘Soft’to ‘Hard’to ‘Moderate’: Islam in the dilemmas of post-2011 Saudi foreign policy. *Religions*, 11(4), 211. <https://doi.org/10.3390/rel11040211>

- Baker, P., & Wright, R. (2004, Aralık 8). Iraq, Jordan see threat to election from Iran; leaders warn against forming religious state. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/>.
- Beranek, O. (2009). Divided we survive: A landscape of fragmentation in Saudi Arabia. *Middle East Brief*, 33, 1-8. https://www.academia.edu/2973368/Divided_we_survive_a_landscape_of_fragmentation_in_Saudi_Arabia
- Bock, A., & Henneberg, I. (2013). Why balancing fails: theoretical reflections on Stephen M. Walt's ,balance of threat theory. *Walt's, Balance of Threat Theory (October 24, 2013). University of Cologne International Politics and Foreign Policy Working Paper*, 2. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2409228
- Bull, H. (2012). *The anarchical society: A study of order in world politics*. Bloomsbury Publishing.
- Büyükkara, M. A. (2009). Selefilğin yakın tarihinden önemli bir yaprak: yeni bilgiler ışığında Cuheymân el-Uteybî ve cemaati. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 21-46. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344084>
- Çavuşoğlu, E. (2022). Körfez ülkeleri ve Filistin: güçlü tarihsel bağlar temelinde Körfez siyaseti. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 15-33. <https://doi.org/10.25272/icps.1137102>
- Clarkson, A. (2014). Saudi Arabia: Anti-Shi'a discrimination in employment and the work place. *The Center for Academic Shi'a Studies (CASS)*. <http://www.shiaresearch.com/Doc/Anti-ShiaDiscriminationintheWorkplace-SaudiArabia.pdf>
- David, S. R. (1991). Explaining third world alignment. *World Politics*, 43(2), 233-256. <https://doi.org/10.2307/2010472>
- Harknett, R. J., & VanDenBerg, J. A. (1997). Alignment theory and interrelated threats: Jordan and the Persian Gulf crisis. *Security Studies*, 6(3), 112-153. <https://doi.org/10.1080/09636419708429316>
- Hinnebusch, R. (2011). The Middle East in the world hierarchy: Imperialism and resistance. *Journal of International Relations and Development*, 14(2), 213-246. <https://link.springer.com/article/10.1057/jird.2010.3>

- Hinnebusch, R. (2014). Foreign policy in the Middle East. *The Foreign Policies of Middle East States*, 1-34. Lynne Rienner Publishers, Inc
- Hinnebusch, R., & Quilliam, N. (2006). Contrary siblings: Syria, Jordan and the Iraq war. *Cambridge Review of International Affairs*, 19(3), 513-528. <https://doi.org/10.1080/09557570600869564>
- Jones, T. (2009). Embattled in Arabia: Shi 'is and the politics of confrontation in Saudi Arabia. *Combating Terrorism Center at West Point*, 19. <https://www.files.ethz.ch/isn/104058/Embattled%20in%20Arabia.pdf>
- Jones, T. C. (2016, Ocak 4). Saudi Arabia's dangerous sectarian game. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/01/05/opinion/saudi-arabias-dangerous-sectarian-game.html>
- Keynoush, B. (2020). Iran's regional dynamics: A piecemeal approach. *Middle East Policy*, 27(2), 94-107. <https://doi.org/10.1111/mepo.12497>
- Kiernan, P. (2007). Middle East opinion: Iran fears aren't hitting the Arab street. *New York: Zogby International, March, 2*. <https://www.worldpoliticsreview.com/middle-east-opinion-iran-fears-arent-hitting-the-arab-street/>
- Koç, E. (2019). İran ve Suudi Arabistan rekabetinin İsrail ve Filistin sorunu üzerinden analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. 7(2), 233-263. <https://doi.org/10.26513/tocd.641494>.
- Kostiner, J. (2013). State, Islam and opposition in Saudi Arabia: The post-desert storm phase. *Religious Radicalism in the Greater Middle East*, 75-89. <http://dx.doi.org/10.1080/09546559608427347>
- Lacroix, S. (2004). Between Islamists and liberals: Saudi Arabia's new "Islam Liberal" reformists. *The Middle East Journal*, 58(3), 345-365. <https://doi.org/10.3751/58.3.11>
- Lacroix, S. (2011). *Awakening Islam: The politics of religious dissent in contemporary Saudi Arabia*. Harvard University Press
- Lacroix, S. (2017). Saudi Arabia's Muslim Brotherhood predicament. İçinde M. Lynch (Ed.), *The Qatar crisis* (s. 51-53). The Project on Middle East Political Science (POMEPS) Papers
- Loui, H. K. (2018). *Siyasal Şiilikte otorite çatışması: Velayet-i Fakih'e karşı Şiraziler: İRAM CENTER*. https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Siyasal_Yilikte_Otorite_CalYYmasY.pdf

- Matthiesen, T. (2012). A “Saudi Spring?”: The Shi’a protest movement in the Eastern Province 2011–2012. *The Middle East Journal*, 66(4), 628-659. <https://doi.org/10.3751/66.4.14>
- Matthiesen, T. (2014). *The other Saudis: Shiism, dissent and sectarianism* (C. 46). Cambridge University Press
- Matthiesen, T. (2015). The domestic sources of Saudi foreign policy: Islamists and the state in the wake of the Arab Uprisings. *Brookings Institution*. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Saudi-Arabia_Matthiesen_FINALv.pdf
- Modebadze, V. (2018). The battle for regional dominance between the Kingdom of Saudi Arabia and the Islamic Republic of Iran. *Journal of Liberty and International Affairs*, 4(3), 66-72. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jlia4&div=27&id=&page=>
- Morgenthau H. J. & Thompson K. W. (1985). *Politics among nations: the struggle for power and peace* (6th ed.). Knopf: Distributed by Random House
- Oktav, Ö. Z. (2011). *Basra Körfezi güvenliğinin değişen dinamikleri*. Beta
- Podeh, E. (2018). Saudi Arabia and Israel: from secret to public engagement, 1948–2018. *The Middle East Journal*, 72(4), 563-586. <https://doi.org/10.3751/72.4.12>
- Sinani, B. (2022). Post-Salafism: religious revisionism in contemporary Saudi Arabia. *Religions*, 13(4), 340. <https://doi.org/10.3390/rel13040340>
- Teitelbaum, J. (2010). The Shiites of Saudi Arabia. *Current Trends in Islamist Ideology*, 10, 73-85. <http://media.hudson.org.s3.amazonaws.com/Current+Trends+Volume+10.pdf>
- Turaç, B. (2022). Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejileri çerçevesinde 12 mart vakası sert bir yanıt mı? *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 31-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2373129>
- Wagner, R. H. (1994). Peace, war, and the balance of power. *American Political Science Review*, 88(3), 593-607. <https://doi.org/10.2307/2944797>
- Walt, S. M. (1988). Testing theories of alliance formation: The case of Southwest Asia. *International Organization*, 42(2), 275-316. <https://doi.org/10.1017/S0020818300032823>

Walt, S. M. (1990). *The origins of alliance*. Cornell University Press.

Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. Waveland Press.

Yamani, M. (2008). The two faces of Saudi Arabia. *Survival*, 50(1), 143-156. <https://doi.org/10.1080/00396330801899488>